

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Apie baimę ir drąsą

2013-02-01

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Semiotika

AUTORIUS: Romualdas Ozolas

DATA: 2013-02

Apie baimę ir drąsą

Romualdas Ozolas

Asmeninio pobūdžio pastabos apie Artūro Skučo knygą „Pėstininko užrašai“

Iki šiol apie Sąjūdį stengiausi kalbėti ir rašyti, nesiremdamas asmenine patirtimi. Tačiau pastaruoju metu ima rodytis tokių netikėtų Atgimimo proceso liudijimų, kad ir man, atrodo, teks atsisakyti olimpinės dvasios. Artūro Skučo „Pėstininko užrašai“ to reikalauja: neatsakydamas sutikčiau su tuo, ko nelaikau istorine tiesa.

A. Skučo knygą apskritai vertinu teigiamai, nes, pirma, kai kurie jos teiginiai suteikia galimybę diskutuoti ir patikslinti istorijos faktus; antra, pateikia tiek įvairių autorių liudijimų, kad vienas faktas – Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyrius – matomas kone stereometriškai; trečia, knyga raštu paliudija vieno paslaptingiausių ir iki šiol beveik neaptarinėto Valstybės atkūrimo tikrovės fragmento atsiradimo ir likimo istoriją. Teisingai nušviesti šį mūsų valstybės gyvenimo reiškinių be šios knygos istorikams būtų kur kas sunkiau.

Mano asmuo A. Skučo knygoje netikėtai yra tapęs savotišku atramos tašku ir piešiamas santūriai neigiamai. Kadangi esu įpratęs ir prie aistringai neigiamų vertinimų, A. Skučo kalbėjimo tonaciją priimu kaip neišvengiamą kiekvieno autoriaus asmeninį santykį su savo „objektais“, o kadangi nuo pat pirmo susitikimo A. Skučo santykis su manim, kaip su „bolševiku“, buvo įtemptas, būtų keista, jeigu knygoje to nesijaustų.

Tačiau kai kuriuos šio konteksto teiginius būtina tikslinti.

A. Skučas rašo, kad po susitikimo su „svečiu iš Estijos“ „jaunimo tarpe kilo diskusijos, jog reikia nedelsiant kažką daryti. Vienas iš mūsų nuolatinių pašnekovų Romualdas Ozolas sakydavo: „Ne, dabar nieko negalime daryti, artėja atostogų metas, reikia laukti rudens.“ Kitaip tariant, jis „nepasirašė“ dėl bendro reikalo, tačiau mūsų (aktyvaus jaunimo) pozicija buvo kitokia.“

Šiame trumpame tekstelyje – viena netiesa ir dvi problemos: netiesa, kad Ozolas „nepasirašė“ dėl bendro reikalo; problemos – visuomeninio judėjimo *įkūrimo laikas* ir

„jaunimo-senimo“ santykiai. Pagal A. Skučą, „sėniai“ norėjo viską nutęsti ir taip – galbūt – sunaikinti „perestroikos“ teikiamas galimybes (estas, pagal autorių, taip ir sako: „Jeigu jūs neįsteigsite lietuviško judėjimo dabar, mus Estijoje sužlugdys ir nieko gero nebus“).

Tikra tiesa, laikiausi nuomonės, kad judėjimui steigti nepasirengta. Daug kas judėjo savomis nepasitenkinimo trajektorijomis, tačiau vienijančios idėjos nebuvo. Ne ta prasme, ką turėtume padaryti, o ta – kaip tai daryti. Kad revoliucija turi būti ir kad ji turi atvesti į Lietuvos valstybės atkūrimą, buvo aišku visiems, ir vieni to norėjo, kiti – ne, bet aiškesnio projekto nebūta netgi viešai besibūriuojančiųjų bendrijose (filosofų klube, paminklosaugos ar gamtosaugos būreliuose ir kitur), o ėjimas į nežinią visada kelia abejones, kurių nestokojo tada netgi šiandien „pačiais drąsiausiais“ save laikantieji. Ką tikrai galima ir reikia padaryti esamomis aplinkybėmis iki to lemiamojo momento, kai reikės stoti prieš istoriją – tai sutelkti patikimų vienminčių žmonių būrį, kurie pasitikėtų vieni kitais ir būtų patikrinti ilgametės bendros veiklos. Dabar skeptikai galėtų sakyti: toks reikalavimas buvo ir stojantiesiems į kompartiją – „pažįstančiųjų pagal bendrą darbą“ rekomendacijos; kita vertus, iš to reikalavimo galima būtų pasityčioti ir žiauriau: o kiek tų „gerai pažįstamųjų“ pasirodė esą okupacinio saugumo bendradarbiai? Deja, tai tiesa, tikra tiesa.

Sakau tai skeptikams ir kritikams. O istorijai liudiju: tokia buvo mūsų realybė, gyvenome ne tik su, bet ir pačiuose ano meto visuomeninio buvimo pavidaluose. Nepavyko mums surinkti tokios komandos. Visuomenė telkėsi eksromptu – kildama ir eidama.

Čia aš jaučiu įsakmią pareigą paliudyti visiškai nutylimą faktą – visuomenės sambūrių kaip veikiančiųjų subjektų faktą. Žinome, kad „svečias iš Estijos“ – R. Raigas – buvo be galo nusivylęs pirmuoju susitikimu su Lietuvos mokslinė bendruomene ir atsigavo tik jaunimo dėka patekęs į kitą susibūrimą, po kurio apsispręsta „kažką daryti“. Būriui jaunųjų spaudžiant, judėjimas vos vos neišikūrė birželio 2 dieną diskusijos Verkių rūmuose metu. Gerai, kad yra nurodomi tokių susibūrimų pagrindiniai veikiantieji asmenys. Tačiau aiškinantis personalinį kiekvieno įnašą nederėtų pamiršti, kad aktyvistai galėjo reikštis tik todėl, jog *veikė susirinkimai*. Net ir komisijos naujam LTSR Konstitucijos projektui parengti veiklos negalima nutylėti, nes būtent tos komandos atstovai birželio 3 d. susitiko su visuomene išdėstyti savo tiesas ir tapo Sąjūdžio įkūrimo susirinkimo dalyviais. Prieš savo valią!

Grįžkime prie A. Skučo teksto. R. Ozolas, kaip jau cituota, „nepasirašė“ dėl „bendro reikalo“, tačiau aktyvaus jaunimo pozicija „buvo kitokia“: „Birželio 2 d. Mokslininkų rūmuose Verkiuose įvyko diskusija, kurios metu nusprendėme: gal reikėtų kurti kažką panašaus kaip Estijoje? Jeigu apsisprendėme, jog reikia kurti – ką kurti? Po diskusijos supratome: dauguma pritaria, bet bijo. Gal buvo ir kitų motyvų.“ Tekstas sako, kad diskusija „Ar įveiksime biurokratizmą?“ buvo „aktyvaus jaunimo“ diskusija apie pertvarkos judėjimo įkūrimą, o „kiti“, kaip ir iki šiol, „sutinka, bet bijo“.

Birželio 2 dienos diskusija yra ne kartą aprašyta, joje J. Minkevičiaus, K. Antanavičiaus, K. Prunskienės, R. Ozolo pasakytos kalbos ne kartą skelbtos. Jos nepalieka abejonių: tai buvo ne jaunimo diskusija kokį judėjimą kurti, o įprastos tam metui režimo kritikų kalbos. Judėjimo kūrimo klausimas pasigirsta tik prieš pabaigą, kai atvažiuoja būrys jaunimo, tačiau sutarus, kad įkūrimą reikia atidėti iki rytojaus, būrelis nugarma į rūmų kiemą, kur sutariama susirinkti pas R. Ozolą ir viską detalčiai aptarti. Ar buvo jo gretose A. Skučas – nepamenu. Eigirdas Gudžinskas liudija, kad A. Skučas žygiui į Tauro kalną „prikepė“ tik Trakų gatvėj, kai visi jau buvo grįžę iš

Verkių.

A. Skučui R. Ozolas vis dar „nepasirašęs“: jie eina dar kartą „pasitarti šia tema“, jų tikslas – „įtikinti R. Ozolą“, kuris „galiausiai nusileidžia ir sutinka“.

Taigi R. Ozolo kaip *bijančiojo* linija pravesta nuosekliai. Toliau knygoje jis vaizduojamas jau kaip *stabdantis* – barantis už žinios apie Sąjūdžio išikūrimo paskelbimą per „Anties“ koncertą (iš tiesų gi pabartas buvo už tai, kad išėjo į sceną, nors buvom sutarę to nedaryti) ir pan.

Ar buvo A. Skučas *drąsus* LTSR Konstitucijos projekto rengėjų susitikime su visuomene MA Didžiojoje salėje? Beje, nors ir priėjęs prie ribos, savo kalbos pabaigoje birželio 3 d. A. Skučas apie judėjimo įkūrimą taip ir neprabilo, nes užsikalbėjo apie TSKP reorganizavimą. Netiesa yra ir teiginys, kad R. Ozolas buvo įtikinėjamas dalyvauti MA renginyje ir „paskelbti apie naujo judėjimo įkūrimą“. Buvo sutarta, kad aš vadovausiu renginiui, kuriame bus paskelbta apie judėjimo įkūrimą. Susitarti dėl vadovavimo S. Lapieniui nepavyko: E. Vilkas nenorėjo nė klausytis. Kaip užkarda pakištas naujos Konstitucijos projekto pristatymas.

Šioje vietoje šiandieniam protui būtina paaiškinti, ką tada reiškė *susitarimas*. Šiandien jis yra praradęs savo reikšmę, prasmę ir vertę dėl nuolatinio viešo bet kokių susitarimų laužymo, pradedant rinkiminiais pažadais, vyriausybiniais išsipareigojimais, baigiant verslo, bendruomenės ar šeimos narių žodžiais. Okupacijoje susitarimas reiškė pasitikėjimo garantiją. Susitarti ką nors daryti ar nedaryti reiškė tokį išsipareigojimą, kad nukrypimas nuo sutartųjų sąlygų galėjo būti laikomas jei ir ne išdavyste, tai tokiu pasitikėjimo praradimu, kuris į žmonių tarpusavio santykius neišvengiamai įnešdavo daugiau susvetimėjimo. Totalitarizmo sąlygomis pasitikėjimas kitu buvo vertybė, kuri leido rasti ne tik žmonių asmeniniam bendrumui, bet ir galvoti apie kokius nors bendrus darbus, ypač jei jie buvo susiję su ribos peržengimo planais.

Apie ribos peržengimo metodą, kuris tapo svarbiausiu Sąjūdžio veikimo metodu, kalbėta ne kartą (vadinamoji „žingsnis po žingsnio“ taktika), tačiau apie *ribą*, kurią reikėjo ryžtis peržengti, nesu aptikęs kokio nors rimtesnio kalbėjimo. Aš riba laikau *viešosios erdvės oficialųjį leistinumą*, kurį pažeidus įsijungdavo represiniai jėgos mechanizmai, pradedant „darbo kolektyve“ vykdomais prasižengėlių auklėjimais, baigiant „pokalbiais“ okupaciniame saugume arba – galų gale – teismo procesais ir neišvengiama tremtim ar įkalinimu; liberalinės demokratijos sąlygomis oficialiojo leistinumo riba taip pat egzistuoja, ir jos pažeidimas baudžiamas nuo asmens tremties į tylos zoną („tavęs čia nėra – tavęs išvis nėra“) iki kokių nors netikėtų ir sunkiai paaiškinamų karjeros posūkių ir net keistų mirčių viešbučiuose ar automobilių katastrofose. Ir tada, ir dabar oficialusis leistinumas buvo ir yra rimtas klausimas kiekvienam viešumon išeinančiajam.

1988 metais jau buvau sukaupęs rimtą „ribos peržengimo“ patirtį. 1965 metais išleidę pirmą „Kultūros barų“ numerį buvom sutriuškinti „Tiesoje“, o po antro redakcija išformuota. 1974 metais, kai pernelyg įsijautėm į „buržuazinės filosofijos“ tekstus, „reorganizavo“ filosofų žurnalo „Problemos“ redakciją. „Filosofijos istorijos chrestomatijos“ leidybą „Mintyje“ organizavome jau sukūrę tam tikrą „ribų peržengimo“ gynybos sistemą. Apie pastarosios įdomius, kartais net kurioziškus atvejus daug yra rašęs prof. B. Genzelis.

1988 metų birželį „perestroika“ buvo, anot V. Petkevičiaus, užstrigusi kažkur prie Ašmenos, o Lietuvos KP CK viešpatavo Nikolajus Mitkinas, pūsdamas į vieną dūdą su Ringaudu Songaila, kuris buvo įsitikinęs, jog Lietuvoj yra ideali tvarka ir nieko nereikia pertvarkyti. Tokioje atmosferoje ką tik susikūrusią opozicinę struktūrą išvesti

į viešąją erdvę buvo rimta užduotis.

Kokie bandymai prasimušti į viešumą buvo padaryti, galima pasiskaityti mano knygoje „Žvaigždės blėsta auštant“ (2007). Neigiamas Sąjūdžio vertinimas „Komjaunimo tiesoje“ išprovokavo „Sąjūdžio žinių“ pasirodymą. Iki birželio 13 d. susitikimo su visuomene buvo parengta veiklos programa, kuri akivaizdžiai parodė Sąjūdžio netapatumą oficialiajai kryptčiai. N. Mitkinas pranešė Maskvai, kad įsikūrė ekstremistinė organizacija. CK ideologai ėmė ieškoti kontaktų su grupės nariais. Susitikimas Rašytojų sąjungoj įvyko birželio 17 d., ir tai buvo Sąjūdžio kaip fakto pripažinimas iš valdžios pusės. Neoficialus, žvalgomasis, nes, nors ir filmuotas Kino kronikos, jis niekur nebuvo paviėšintas, ir Sąjūdžiui dar ilgai teko dirbti, nuolat plečiant savo veiklos erdvę, kol buvo leista rengti Steigiamąjį suvažiavimą bei registruotis kaip organizacijai. Žinoma, šiandien gali atrodyti kurioziška, kad opozicinis visuomeninis judėjimas puola įrodinėti esąs savas režimui, neinaš nei prieš valdžią, nei prieš santvarką, esąs tik už pataisas ir pertvarkymus. Tai teikė nemaža galimybių spekuliacijoms apie Sąjūdžio kolaborantiškumą, susitaikėliškumą, bailumą ir net išdavikiškumą. Tačiau tie, kurie linkę pripažinti, kad kitoks elgesys Sąjūdžiui būtų užkirtęs kelią reikštis viešai ir tokiu būdu keisti esamą politinę konjunktūrą, tie, man rodos, sutiks, kad gudravimas „pertvarka“ užtruko ne per ilgai, o bandymas neieškoti kontaktų su valdžia būtų buvęs tiesiog nesuprantamas tam metui elgesys. Kad valdžia gali nepaisyti antitarybinio „užribio“, gerai suprato ir A. Skučas. Kaip šiandien atsimenu išpūdį man padariusį jo pasakymą, kad Iniciatyvinėje grupėje neturi būti tokių, prie kurių valdžia galėtų kaip nors prikibti. Visiems yra žinoma ir nekelia nuostabos mūsų orientacija į žymius to meto kultūros veikėjus: valdžia negali mušti „savų“, jie pridengsį ir mus.

Dabar daug kas begalę mūsų gyvenimo nešvarumų ir bėdų sieja su kompromisine Sąjūdžio „žingsnis po žingsnio“ filosofija. Pradžioje buvęs dideliu tokių aiškintojų oponentu, dabar pastebiu ir savo polinkį į tokią poziciją: įsitvirtinęs Sąjūdis turėjo būti griežtesnis. Sakau: reikėjo ryžtingiau atsiriboti nuo okupacinių struktūrų; reikėjo bet kokiomis aplinkybėmis įvykdyti iliustraciją; reikėjo ir t. t. Kadangi atsimenu, kaip viskas vyko, o ryškiausiai – tą psichinį substratą, kuris gaubė šiuos darbus ir jų kompleksus, turiu pripažinti, kad visų pasiryžimų neįvykdėm dėl visiškai konkrečių aplinkybių, kurios kūrėsi iš ant mūsų, Sąjūdžio žmonių, griuvusio išorės slėgio ir mūsų sugebėjimo į jį reaguoti, užsimezgsio dar tada, kai mes apsisprendėme vardan veikimo galimybės taikstyti su neveikliųjų (= valdžios) kontrole. Ji buvo neabsoliuti, mes pamažu įgijom savarankiškumą, tačiau – žiūrint iš atstumo – jau ėjom su leidusiųjų mums veikti okupacinių struktūrų bendradarbių uodegomis.

Ar nebuvo galima numatyti, bent jau nujauti, kad „žingsnis po žingsnio“ nėra universalus revoliucijai prilygstančio „persitvarkymo“ metodas? Atsimenu gana ryškiai, kad mano pirmoji didžiulė nuostaba dėl Iniciatyvinės grupės bendros veikimo krypties susijusi būtent su sprendimu palydėti į okupavusios šalies okupacinės partijos konferenciją savuosius komunistus! Juk mes – Kiti! Mes – ne jie! Mums reikia rasti kitokią išėjimo į masinį mitingą progą! O V. Landsbergis esamą situaciją įvertino toliaregiškai ir ilgalaikiškai: tie delegatai, kurie balsuos už Lietuvai palankius sprendimus, bus mūsų delegatai, kurie prieš – ne mūsų. Kas apie tai spręš? Kurie turės sprendimo galią! – kas gi čia neaiškaus?! Ar numatėm pasekmes? Nežinau, nesam šnekėję.

Čia būtina pasakyti apie dar vieną anuometinės tikrovės reiškinį: daugelis žmonių gyveno ir dirbo būdami netgi labai aukšti sistemos valdantieji, o jausdamiesi esą ne

tie, netapatūs sistemai. Kas dabar nustatys, kiek giliai kas buvo įklimpęs į konjunktūrą – tiek tie, kurie pasibaigus ginkluotam pasipriešinimui kolaboruoti ėjo sąmoningai, tikėdamiesi koku nors būdu priešintis pavergimui, tiek jaunesnių kartų sistemos bendradarbiai, jau apdoroti marksistinio materializmo švietyklose, kuriems spėjęs apmუსyti okupacinis režimas rodėsi visai priimtina asmeninės gerovės kūrimo baze! Šiaip ar taip, net ir tarp tų žmonių buvo tokių, kurie laikė save *ne tais* – ne okupantų pusberniais. Dalis jų nerasdavo vietos sistemoje pakankamai kategoriškai ir tapdavo nepritapėliais ir net atvirais priešpriešomis.

Iki trisdešimt ketvirtųjų savo gyvenimo metų atlaikęs daugkartinius raginimus komjauniman ir kompartijon, bet pagaliau, kaip sakiau tada, nusimovęs baltas pirštines ir atsisakęs akademinės karjeros, ėmiausi visuomenės šviečiamojo darbo, dar ryžtingiau sau pasakęs ir nuolat bandydamas sakyti, kad esu *ne tas, esu kitas*. Tai ne kartą buvo įvairiais būdais pripažinta ir anuometinio viešojo gyvenimo *vertintojų*. Nebandau tuo puikuotis – didžiuotis nėra ko, sutikimas „nusimauti pirštines“ buvo vis dėlto didelis moralinis smūgis sau pačiam ir artimiausiai aplinkai: atviras nekolaboravimas baigėsi, prasidėjo susidvejinimas (stojimą komunistų partijon laikau juridiniu kolaboravimo paliudijimu, kriterijum, kurio laikėsi to meto žmonės – *partinis* buvo nesavas, nors galėjo būti ir labai geras žmogus). To reiškinių fenomenologija – ne šio teksto reikalas. Bendruosius bruožus nusakau tik dėl to, kad būtų suprantama, ką noriu pasakyti toliau.

Birželio trečiąją nekalbėjau. Grįžęs iš susitikimo Lentvaryje su Knygos bičiulių draugijos auditorija sužinojau, kad apie jokią mano vedamą susirinkimą negali būti nė kalbos, susirinkimas bus skirtas LTSR Konstitucijos projekto rengėjų susitikimui su visuomene ir atsakymams į ją dominančius klausimus.

Nežinau, kas iš sausakimšos salės galėjo tikėtis, kad prezidiume sėdintys akademikai įkurs opozicinį visuomeninį judėjimą. Aš prezidiumą laikiau valdžios įgaliotiniais, kuriems patikėta sukliudyti bet kokią visuomenės vienijimąsi. Man jie buvo ne savi, nors ten sėdėjo ir gerai pažįstami profesoriai – B. Kuzmickas, A. Buračas, J. Bulavas. Jie ir gal dar R. Rajeckas suprato savo nepavydėtiną padėtį, užtat E. Vilkas vadžias buvo paėmęs tvirtai. Po gero pusvalandžio tapo aišku, kad nieko gero čia nebus, ir kai eilinį kartą Eduardas Vilkas pareiškė, kad čia bus kalbama tik apie Konstitucijos projektą, man pasirodė, kad laikas pakilti ir pasakyti salei, kad mes turim daug erdvių, kur galim kalbėtis apie tai, kas mums iš tiesų rūpi. Pavyzdžiui, Kalnų parke. Kai mudu su A. Juozaičiu pasikėlėm, salė siūbtelėjo, nusodino mus ir liko kalbėti apie viską, kas kam rūpėjo.

Šiandien visiškai aiškiai matau, kad tai buvo vienas iš lemiamųjų momentų: pakilę ir išeidami būtime pademonstravę valią savo netapatumui pareikšti labai aiškia forma – atsiribodami nuo nesavų. Santykių su valdžia nustatymas po viso to būtų buvęs sunkesnis, kur kas labiau įtemptas, bet tikrai aiškesnis ir perspektyvesnis visuomeninio diferencijavimosi bei dvasinio atsinaujinimo prasme. Likdami salėje parodėme, kad mes tik ieškom vietos sistemos tvarkoje ir, nors ir prieštaraudami, paisysime jų valios. Revoliucija užgeso neįsidegusi. Toliau vyko perversmas.

Žinoma, galima buvo paprašyti, kad pasitrauktų prezidiumas. Iš dalies taip buvo ir padaryta: susirinkiman pavėlavęs ir konteksto nežinojęs Z. Vaišvila išsiropštė scenon, paprašė, kad prezidiume esantieji palauktų, o salė siūlytų kandidatus Iniciatyvinėn grupėn. E. Vilkas replikavo: „Vis dėlto pasiekėt“. Taip, grupė buvo įkurta, bet viskas ir toliau klampojo per dviprasmybes ir atsitiktinumus.

Kodėl salė nepanoro pakilti ir savo laisvę pademonstruoti išeidama ir užimdama kitą

erdvę? Todėl, kad buvo nusiteikusi pasipriešinimo grupę įkurti *čia ir dabar*? Ko gero – taip. Nes išeinant grėisė išsivaikščiojimas? Ir tai galėjo būti tiesa (tai rodo ir šiandieninis *išsivaikščiojimas*). Tačiau neatmestina ir tai, kad dar stipriau veikė *prezidiumo faktorius*: jis buvo šios erdvės viešasis autoritetas, jis turėjo sankcionuoti tai, kas čia vyksta, aprobuodamas virsmą netgi prieš savo valią. *Esama gyvenimo tvarka susirinkusiesiems buvo duotybė, kuri turėjo būti pataisyta, bet ne atmesta.*

Tai ne spekuliatyvinė subjektyvi išvada – tai tik stenograma liudijama steigiamojo susirinkimo nuostata: visi kalbėtojai, netgi žiaurokai keiksnodami esamą tvarką, nekvestionuoja jos kaip tikrovės. Birželio 2 dienos kalbos savo turiniu kur kas radikalesnės. Labai abejoju, ar manoji Verkių rūmų kalba būtų buvusi priimtina Mokslų akademijos salei, nekaltant apie susirinkusiuosius Gedimino aikštėje. O aš ir šiandien neatsisakau minties, kad visi okupacinio totalitarizmo mokyklą išėjusieji vidujai yra maži diktatoriai – asmeninės laisvės be ribų teigėjai – atvirktinė nelaisvės projekcija.

Vienas demokratijos judesys ar dvelksmas birželio trečiąją buvo: tai asmenų į Grupę siūlymas. A. Skučas sako, kad jie buvo susiūlyti *pagal numatytą sąrašą*. Siūlytinus kai kuriuos asmenis ant Tauro kalno buvom numatę, taip. Bet tai buvo ne tiek *sąrašas*, kiek siekiamybė, kad tie asmenys patektų Grupėn. Beje, tuo metu visiškai be susitarimo su Taurakalnio būreliu apie priimtinius asmenis G. Songaila su grupe tarėsi B. Genzelio bute. Neteko nustatyti, jog kažis kas buvo atsakingas už tai, kad visi numatytieji patektų Grupėn. Užtat kai kas ir nepateko (pavyzdžiui, Saulius Lapienis, tas pats Eigirdas Gudžinskas), o kai kas buvo pasiūlytas, nors ir nebuvo pageidautinas. Susiūlytas visas prezidentas, tik E. Vilkas, kaip akivaizdžiai nepritariantis viskam, kas vyksta, labai aiškiai tos naštos atsisakė.

Demokratijos tendencija pastebima ir kalbėtojų kaitos bei kalbų turinio požiūriu: kalbėti galėjo kas nori ir ką nori. Kai kurie buvo šiek tiek pasiruošę, bet dauguma improvizavo. Tačiau visi kalbėjo ne apie reikalą, dėl kurio susirinko, o kas tik šovė galvon. Pernelyg aiškiai stalinizmo ir komunizmo nusikalstamumą konstatavusi kalbėtoja, nors ir buvo pasiūlyta, salei balsuojant buvo atmesta.

Kalbant apskritai – Iniciatyvinės grupės įkūrimas, teisingiau – įsikūrimas – buvo stichinis, tačiau neišvengiamas kaip pūlinio trūkimas. Tai, ko gero, pats tiksliausias apibūdinimas: pati didžiausia bjaurastis buvo pašalinta, tačiau kūnas liko senas, ir mes visi likome jo, kad ir sveikstančio, dalis.

Sako: revoliucijos nieko neišsprendžia.

Netiesa: revoliucijos sunaikina dalį senosios tikrovės. Nebūtinai kruvinai. Bet būtinai nustatydamos seno ir naujo ribą. Mūsų revoliucija tos ribos nenubrėžė: į naują Lietuvos istorijos tarpsnį išėjome taip ir nepasakę, kas mūsų gyvenime sena ir kas nauja, kas priimtina, o kas nepriimtina iš principo ir konkrečiai.

Svarbiausias nutylėjimas – kad oficialiai kolaboravę turi tam tikram laikui pasitraukti iš viešosios erdvės. Kriterijus buvo aiškus – narystė Komunistų partijoje ir tarnyba okupacinės valdžios tarnybose, taip pat – okupacinio saugumo bendradarbiai.

Antras svarbiausias nutylėjimas – kad nepriklausomybė yra atsakomybė tautos sukurtai valstybei, o ta tauta yra lietuvių tauta. To nepasakius aiškiai, nepriklausomybę sutapatinus su laisve, tauta netapo politine tauta, pamažu virto individualizmo suskaldyta visuomene, kuri dabar baigia išsivaikščioti, lietuvių gyventą plotą palikdama tuščią kažkam, kas ateis ir panorės čia gyventi. Tokių netruks, nes Lietuvos žemė graži ir gera, ne tokioj jau beviltiškai blogoje Žemės vietoje.

Sajūdin kilom emociškai, veikti jame turėjom protiškai. Emocijos nuslūgo, proto pasirodė esant tikrai mažiau nei gudrumo. Gudravimą, o gal ir sąžinės stoką, rodo ir bandymai apie anuos laikus kalbėti be konteksto. Žinoma, taip lengviau parodyti savo anuometinę asmeninę drąsą. Mano įsitikinimu, tikroji drąsa ir tada, ir dabar yra kalbėti ir veikti ne už laisvę, o už nepriklausomybę. Laisvas gali būti ir tironioj, nepriklausomas - ne.